

דברי הספד והתעוררות

שנאמרו בבית הכנסת

במלאות השבעה לפטירתו של רעינו
ואהובינו אחד ומיוחד מבני החבורה
אהוב לשמים ואהוב לבריות

הגאון

הרב מרדכי ליב הלוי קצנלבונגן
זצ"ל

מעמודי התווך של בית הכנסת

שהלך מעימנו לפתע

נכתב ללא עריכה והגהה

דברי פתיחה

מורינו רב הקהילה הגאון רבי אברהם נפתלי ויג שליט"א

כבר דברנו בהלוויה על החלל העצום בשכונת בית וגן בכלל, ובקהילתנו קהילת "מניין אברכים" בפרט – בפטירתו של הגאון ר' מרדכי זצ"ל.

בגמ' בשבת [קה,ב] איתא שכל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו. מבואר בגמ' דבר נורא, מה חמור עונשו של המתעצל בהספדו של חכם ועד היכן הדברים מגיעים, וצריך לבאר חומר עניין זה. ונראה לומר, שהמתעצל בהספדו של חכם חסר לו בעיקר ההבנה וההרגש מהו הערך של חיים של אדם, כיצד יכול אדם לילך ולהשפיע במציאות של החיים שלו. חייו של החכם וכח ההשפעה שלו זהו כח אדיר מעין כמותו, שמשפיע על כל הסובבים אותו וגם על הרחוקים, ומי שמתעצל ואינו יודע עד היכן הדברים מגיעים, לאיזו עוצמה שאדם יכול לחולל – עונשו חמור ביותר. ובפרט כשמדובר על חכם שהיה שקוע בתורה תמידין כסדרן, שפיאר כאן את כותלי בית המדרש יום ולילה לא ישבותו, היה יושב כאן בפינה בצד ימין, בכל יום ויום, שקוע בתלמודו, וכל הרואים אותו ראו את עמוד האור בכח התורה שלו תמידין כסדרן.

זה היה החיזוק הגדול של תלמוד תורה כנגד כולם שהגאון ר' מרדכי חולל כאן בביהכנ"ס, לצד דברי תורתו בספרים הרבים והעצומים שחיבר, שכל הציבור נהנים לאורו.

כח התפילה של הגאון ר' מרדכי, כמה חיזק כאן ובשאר מקומות את עניין התפילה. לא רק בתורת שליח ציבור, אלא את עצם התפילה – לומר קריאת שמע כמו שצריך, וכל חלקי התפילה. מה נאמר ומה נדבר. כמה שהוא חיזק את כח התפילה, כבוד התפילה, שהכל יהיה בהידור והכל יהיה בדקדוק, לפי כל ההלכות והמנהגים. כמה תחסר לנו ההנהגה הזו. היה מביא לחזן בקביעות לוח של זמני התפילה; דאג תמיד ללוח הזמנים של ביהכנ"ס, ממש כח עצום של תפילה.

והקפדתו הגדולה בענייני בין אדם לחבירו, כמה שהתמסר לענייני אחרים, וכמו שכתב גאון ישראל הגר"י סלנטר באגרת ג': "איזו תרופה ימצא האדם שאם לא ימסור עצמו מעט או הרבה למען הציבור". הגאון ר' מרדכי נטל על עצמו את עול הציבור, לדאוג לענייני הציבור בכללותם, תמיד כשביקשו ממנו איזה עניין היה נענה בנפש חפצה, גם בענייני הציבור וגם ענייני היחידים, תמיד השתתף ודאג. היה הלב של הציבור, ותמיד חשב על כל באי ביהכנ"ס וביהמ"ד, וזה התבטא בהרבה דברים. עד היכן הדברים מגיעים – סיפר לי הד"ר שפירא הי"ו, שביום שהגאון ר' מרדכי נלקח לבית החולים, באותו יום השישי, הוא אמר לבנו: אמור שם בביהכנ"ס שיש לד"ר שפירא יארציט על סבתא, שלא ישכחו לתת לו עלייה, ולא ישכחו לתת לו להתפלל לפני העמוד. ואח"כ בירר אם עשו כדבריו, וכל זה היה בזמן שנלקח לבית החולים. עד כדי כך דאג לכל אחד ואחד. כבר דברנו בהלוייה על זהירותו הגדולה ושימת לבו בהשתתפות בשמחות ידידיו ובני הקהילה. ועל אף

שהיה מתפלל כותיקין – היה בא באופן מיוחד מאוחר יותר להשתתף בשמחות של כל אחד ואחד.

זו אבידה עצומה לקהילה. זו אבידה של תורה של חכם שמשפיע בכללות. כמה אנו צריכים להרגיש, להתעורר ולהתחזק. אם כתוב בגמ' [שבת קו,א] שאחד מבני חבורה שמת ידאגו כל החבורה כולה; הרי אחד שהוא מהלב של החבורה, עצם מעצמה של החבורה, העמוד של החבורה – כמה צריכים אנו לדאוג, לפשפש במעשינו ולחשוב. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה'! צריכים להתחזק, להתחזק בתורה הקדושה; בתפילה; בכבוד התפילה; בבין אדם לחבירו. בכל הדברים שהגאון ר' מדרכי היה מיוחד בהם ומצויין בהם, זה מחייב אותנו להתחזק בהם.

ביום שישי התקשרנו לביתו של מרן שר התורה שליט"א, לשאול אצלו באיזה עניין אנחנו יכולים להתחזק כאן. תשובתו היתה שצריך כל אחד להתחזק בקביעות בהלכות שבת. היתה כבר תקנה זו בשכונתנו שכונת "בית וגן", אחרי תקופה שהיו אסונות בשכונה, שבכל משפחה ילמדו בסעודת שבת ב' הלכות מהלכות שבת. בוודאי יהיה ראוי אם יחליטו במניין "ותיקין", שהגאון ר' מדרכי מסר נפשו על המניין הזה, ניהלו והעמידו על מתכונתו השלימה בשיא ההידור – אם יחליטו חברי המניין לעשות תקנה ללמוד בכל יום אחרי התפילה דבר הלכה בהל' שבת – יהיה זה תיקון גדול וחשוב וחיזוק לרבים.

איתא ב"חתם סופר" על הפסוק "כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה" [תהלים לז,כו], שאדם שהוא כל היום חונן ומלוה, שהוא מסור למען הציבור – הקב"ה מברכו שזרעו יהיה לברכה. ב"ה

הגאון ר' מדרכי זכה לפאר של משפחה, תלמידי חכמים ההולכים בדרכו המפוארת.

הקב"ה יעזור שר' מרדכי, שדמותו תחסר לנו כל כך בין כתלי בית המדרש, כל כך היה מסור לכל ענייני הציבור ולמען הכלל – שיעמוד לפני כסא הכבוד ויבקש על הכלל, על כל הציבור, ועל כל אחד ואחד. על רעייתו הרבנית החשובה תליט"א, ועל כל זרעו. ונזכה שיקויים בנו הכתוב "בילע המוות לנצח ומחה ה' אלוקים דמעה מכל על פנים", ונאמר אמן.

מורינו המשגיח הגה"צ רבי בן ציון לוי

שליט"א

מורנו הרב שליט"א הזכיר את חומר העניין של המתעצל בהספדו של חכם. אני לא כ"כ התכוונתי להספיד, רק אומר כמה דברים פשוטים. היה מעשה שבחור בא למשגיח הגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל, והתלונן על הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, שאמר להם שבשעה תשע יש ועד, וביקש שיתאספו הבחורים בשעה תשע. אותו בחור בא באמת בתשע, ואף ר' חיים הופיע בתשע, אולם את הועד הוא מסר רק בתשע וחצי. אותו בחור בא בטענה למשגיח: הייתי יכול ללמוד בזמן הזה. השיב לו המשגיח: אם הייתי יודע – הייתי בא מבאר יעקב לשמוע את הועד הזה! וכי הנך חושב שבחצי שעה הזו ר' חיים הכין את השמוע'ס? לא ולא! את השמוע'ס הוא היה יכול להכין בחמש דקות! בחצי שעה הזו ר' חיים עבד על עצמו שמה שהוא אומר יהיה אמיתי! הוא לא רצה לדבר סתם מן השפה ולחוץ, ולזה הוא השקיע חצי שעה... ההרגשה שלי היא על הגאון ר' מרדכי, שהוא היה איש אמת. זו ההרגשה שלי, לא זכיתי אמנם להכירו ממש מקרוב, אבל חושבני שהוא היה איש אמת. דורש אמת, ומקיים אמת. דוגמא של אמת. מההספדים של הבנים בהלוויה הבנתי שכל מה שהם למדו ממנו היה מן המעשים שלו. הוא לא הוכיח אותם, הם ראו שהוא איש אמת ולמדו מהמעשים שלו. זהו חינוך אמיתי.

כתוב במשלי [ג,ו] "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך", ומבאר שם המלבי"ם שיש ב' מיני דרכים: יש "דרכים" ויש "אורחות"; הדרכים זו הדרך הראשית, הכביש הראשי הסלול, והאורחות הן הסמטאות הצרות והקטנות. אדם שמקפיד על ה"דרכים" דהיינו הדרך הסלולה והברורה – קיום השו"ע כצורתו וכדקדוקו – הקב"ה יישר את ה"אורחות" שלו, אלו כל העניינים שאינם מבוררים כל צרכן. הלא אין מפורש בגמ' כמה הוא השיעור של מצוות חסד, איזו צורה ואיזה שיעור יש לתת לכל מעשה. הפרטים הקטנים אלו ה"אורחות", כפי שמתארת הגמ' בקידושין [לא,א] שיש שמאכיל את אביו פסיוני שהם עופות פטומים וטורדו מן העולם, משום שעושה זאת בדרך בזיון, ויש שמטחינו בריחיים, אך בדרך כבוד, ומביאו לחיי העולם הבא.

מי שמקפיד ומדקדק על כל ה"דרכים" כמו ר' מרדכי – הקב"ה כבר יישר את כל הפרטים שהם ה"אורחות". ר' מרדכי היה איש נעים, איש שכולו דוגמא אצלנו בבית הכנסת.

כבוד הרב שליט"א דיבר באיזה עניין יש להתחזק. אני מסתכל על הנוער, על הדור הבא. בבואי לבית הכנסת ראיתי כאן בחוץ, בשמש, סידור פתוח, אני מקווה שילד השאירו כך.. ולא מבוגר או גם בחור צעיר. ואני תמה: היכן האחריות? יש ללמד ילדים לנהוג באחריות! היום ב"ה יש הרבה סידורים, לא כמו פעם שלהחזיק סידור היה יקר המציאות. צריך ללמד להיות אחראים, לא צריך לתת לילדים כל מה שמבקשים. ר' מרדכי היה דוגמא של אחריות כמו שסיפר מורנו הרב שליט"א על ההקפדה שלו, על הדרגה שלו.

הבן שליט"א סיפר לי בימי השבעה, שהוא שאל פעם את אביו מדוע הוא הולך לכל מקום שמבקשים ממנו לקרוא בתורה, אף

במניינים מאוחרים, והיה הולך על חשבון סדריו. ור' מרדכי השיבו:
אם היו מבקשים ממני למסור שיעור כללי הלא הייתי הולך, ושם
אין אני בטוח שמה שאני אומר זה אמת, וכאן זה וודאי אמת. היה
איש עם מבט של אמת. מבט של אחריות. התעסקותו עם הצרכי
ציבור, היה ממש "מענטש". יש ללמוד ממעשיו להיות אחראים,
לגדל את הילדים להיות "מענטשן". בקלם היו אומרים דבר חריף
מאד: "א פרום איז א גוי, א הערליך איז א ייד", קשה לתרגם את
זה ללה"ק. יש ללמד את הילדים להיות א הערליך, עם האחריות.
אם נצליח לחשוב על זה יהיה זה זכות לר' מרדכי זצ"ל. ובילע
המוות לנצח ומחה ה' אלוקים דמעה מעל כל פנים, ונאמר אמן.

רבה של רמת אשכול הגאון רבי צבי שרלין שליט"א

מחותנו של המנוח זצ"ל

ברשות ידידנו הרב שליט"א, קהל קדוש. מרן הרב שך זצ"ל היה אומר שכשבאים להספיד אדם גדול יש להיות אדם גדול כדי להספיד. צריך להכיר; להבחין; לדעת את הדקויות ואת העניינים העמוקים. בחלק הזה יש לי קצת בעיה. אני מודה על האמת שכשהשתדכנו עם משפחת המחותן זצ"ל, לפני כ-15 שנה – כמובן ביררנו על הבחור המצויין, על כל המשפחה המצויינת, אבל לא בדקנו את ההסטוריה של המחותן מנעוריו עד אותו הזמן. סמכנו שאם הגאון העצום ר' משה הרש"ל לקחו לחתן – זהו צ'ק עם כיסוי. המחותן הקודם שהוא אדם גדול לקח את אחד הבנים לחתן – זהו עוד צ'ק. אבל לפי הדברים שמתגלים כעת, על פי הדברים שמתבררים – אני רואה שהיה לנו מחותן חדש. ולהספיד אדם כזה צריך להיות "בר הכי". זה לא כל כך קל.

אני רוצה להתרכז בלימוד הלכה למעשה מהדברים ששמענו בימי השבעה. לא אומר דברים חדשים אלא אתמקד כיצד אנחנו נוכל להבין אותם ולקחת אותם למעשה. איתא בתשובות הגאונים שכשנפטר האמורא רב, רב תנא ופליג, התאספו עשרה מתלמידיו כדי לקחת כל אחד איזו מידה, הנהגה או עניין שהיה מצויין בו. כמובן שרב היה מצויין בכל, אך מכל מקום כל אחד לקח איזה פרויקט מיוחד לקנות קניין בנפשו. בעלי המוסר היו אומרים

שכשאדם גדול נפטר ומסתלק לעולם האמת – קניינו הרוחניים נעשים הפקר לכל, וכל הרוצה יכול לבוא ולזכות בהם, דהיינו שישנה סייעתא דשמיא מיוחדת לזכות בקניינים המיוחדים של הנפטר. ננסה לדבר כמה דברים השייכים אלינו.

נפתח במצוות תלמוד תורה. כידוע כתוב "והגית בו יומם ולילה" [יהושע א,ח]. אני גדלתי אצל מורנו הגאון שר התורה הגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל, והוא היה כל ימיו משנה שלימה של התמדה מופלאה. אבל היה לו עוד פן מיוחד. נתפרסמו ממנו ספרים בשם "משמרת חיים", בהם נתבארו עניינים שונים הדומים זה לזה והחילוקים ביניהם, בכל חלקי התורה. אספר לכם כיצד נולדו הספרים הללו. הוא זצ"ל היה בשעתו משגיח בישיבה בניו יורק והיה זמן רב בין ביתו לישיבה, בו היה נוסע ברכבת התחתית, ושם הגה בספרי "ערוך השולחן", ואין זה מילתא דפשיטא – הוא גרס שם את כל ד' החלקים של "ערוך השולחן". אבל היו עוד זמנים שהוא חש שהם מתבזבזים תחת ידו, בעלייה ובירידה לרכבת. לצורך זה הוא היה רושם לעצמו בפנקס מיוחד הערות שונות, קושיות, תירוצים ומחלוקות שונות בספרי האחרונים המפורסמים, כ"מנחת חינוך" ו"אמרי בינה" וכדו', ובחומר זה היה משקיע את ראשו בכל הזמנים המבזבזים, להבין את שורש מחלוקותיהם, ומדוע אחרון זה מיאן בהסברו של האחרון האחר וכדו', ומזה באו ספרי ה"משמרת חיים" לעולם. בעבר היו ראשי הישיבות והמשגיחים זצ"ל מרבים לעורר על העניין הזה, שהראש יהיה תפוס וטרוד בלימוד. ובזמננו – עם ירידת הדורות הכללית – חלה ירידה של ממש גם בחלק הזה.

והנה נתגלה, שהמחותן זצ"ל היה חלקו מאלו שהראש היה עובד אצלו שעות נוספות. מי היה מעלה על דעתו שכשהוא נמצא על

הים, בדאצ'ה, והלא מותר להיות בדאצ'ה, אך מי היה מעלה על דעתו שביושבו על הים והוא מסתכל על העננים – לא היו אלו עננים בדיוק, אלא אלו עננים של ביאורים בדברי הרשב"א! מי היה מעלה על דעתו כדבר הזה?! אך כך היו פני הדברים. או נניח, כשאדם משתרע מעט על הספה בצהריים, מותר לבן אדם בשנות העמידה קצת לפוש על הספה, אך האם היינו מעלים על דעתנו שאדם כזה יושב ומיישב קושיות של ראשונים? של אחרונים? לא היינו מעלים על דעתנו דבר כזה, אבל המחותן נהג כך. הראש אצלו עבד שעות נוספות, מעבר למה שנדמה לנו. לפי ערך דורנו זו ממש גדלות.

יש אמרה מפורסמת שהיה נוהג לומר הגאון רח"ל אויערבך זצ"ל משמו של ה"בעל שם טוב" זיע"א, שמדרגת האדם וקומתו זה מחשבותיו. והיה מביא לזה אסמכתא, שהרי בליל יום הכיפורים כולנו אומרים בקול רם "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", משום שאנו נידונים כמלאכים, ואילו במוצאי יוה"כ"פ, מיד אחר תקיעת שופר של נעילה אנו אומרים "בשכמל"ו" בלחש, כבר לא כמלאכים. ולכאורה היה צריך להיות ממש להיפך: בערב יוה"כ"פ שהאדם היה עסוק כל היום באכילה ושתייה, אמנם זו מצווה אך בפועל זו התעסקות בענייני עוה"ז – אז הוא לא מלאך, ובמוצאי יוה"כ, אחרי יום שלם שהאדם התנהג כמלאך, עמד על רגליו, התוודה על עוונותיו, התפלל וביקש כפרה – היה צריך להיות שאז הוא יהיה כמלאך, ומדוע לא יאמרו בשכמל"ו בקול רם. ואמר הבעש"ט זיע"א, דמדרגת האדם תלויה היכן שמחשבותיו נתונות, במה שהוא שקוע. בערב יוה"כ"פ, אף שעסק כל היום במאכל ובמשתה – הרי עיניו צופיות על היום הקדוש והטהור, ואם כך

הלא הוא מלאך, ואילו אחרי נעילה עיניו נתונות בכוס קפה ובעוגה הממתינים לו, ואז הוא כבר איננו מלאך...

מורי ורבותי, כשאדם שקוע בלימוד, כשאדם עסוק בשרעפי תורה, וקושיות ותירוצים מעסיקים את ראשו – הוא במדרגה אחת לגמרי. הרבה אנשים לומדים כשהספר לפניו, כשה נח וכשיש תנאים טובים, וודאי – זו מדרגה טובה וחשובה. אבל מדרגה הרבה יותר גבוהה מזה היא כשמפעילים את הראש שעות נוספות! והמחותן היה מאלו שזכו לכך.

יש מדד נוסף לאדם גדול. אנשים רבים מאיתנו אין להם זמן לכל מיני שמחות, מחויבויות משפחתיות או שכונתיות, רבים מאיתנו חשים שהם לא יכולים לבוא לכאן ולהגיע לשם. אך רואים בחוש, וזה בדוק ומנוסה, שאצל אנשים גדולים יש להם זמן להכל. אחד מאלו היה המחותן היקר. תמיד היה בא לשמחות, לכל הזמנה שמזמינים אותו. ולא סתם מגיע, אלא מגיע ראשון. כידוע מקובל בין מחותנים שמתקשרים זה לזה לאחל שנה טובה לפני ימים נוראים או ברגלים. את המחותן אי אפשר היה להשיג, תמיד הוא היה ראשון. כנראה היום אצלו היה יותר ארוך מאצל אנשים אחרים, הוא התחיל שעתיים שלוש לפני כולם, אך לא סיים שעתיים שלוש לפני כולם, אלא גם וגם. אדם כזה תמיד היה לו זמן לתת הרגשה טובה בשמחות ובכל מיני הזדמנויות. יש הרבה מה ללמוד ולהתבונן בהנהגה הזו. אנחנו רגילים הרבה פעמים לסרב ולדחות בתואנה שזה לא מתאים, לא מסתדר, אצלו תמיד זה היה מתאים.

אני רוצה להעמיק בנקודה נוספת, שדברו עליה הרבה בימי השבעה, ואני חושב שיש להתבונן איך לקחת ולתרגם את הדברים

לעצמנו. דובר על כך שהמחותן, שהיה גבאי, היה נותן עליות בכל מיני מצבים מיוחדים אישיים של האנשים לשמח אותם. אכן, לאו דינא הוא, אבל זו חכמה, ואבאר את הדברים. אמת שמי שמקבל את העליה בזמן שזה מתאים לו זה משמח אותו שיש משהו שחשב עליו, וזה דבר חשוב. אך חושבני שיש כאן דבר עמוק, שבאמת כל אחד יכול לבדוק עם עצמו איך לתרגם את זה. אני לא הייתי מעלה על דעתי שגבאי – מלבד המחויבות שלו לפי כללי בית הכנסת לכבד את האנשים לפי כללי ההלכה, ולפי המחויבויות המקובלות – לא שמענו שגבאי יהיה גם "איש חסד" בדברים הללו. יש אנשים אחרים שתפקידם לעשות חסד, וכי זה תפקיד של גבאי? אכן באמת אין זה מתפקידו של גבאי, אך זו חכמה של גבאי, של אדם עם לב שחושב על השני מה יכול לעשות לו טוב על הנשמה. זה לא חיוב אבל זו מצווה גדולה. והמיוחדות בדבר הזה היא, שאדם מחפש עם הכלים שיש לו כיצד להיות משכיל אל דל. ודבר זה יכול כל אחד לעשות, ואין צורך להיות דווקא גבאי, אלא כל אחד בתפקיד שלו, במפגשים שלו, כל אחד לפני עניינו יש לו את החלק שלו, שהוא יכול להשתמש בכלים שיש לו לחפש את החסד וההטבה לגרום נחת רוח לשני. צריך לחקור דבר כזה, ממה נבע אצל המחותן ה"איינ-פאל" הגאוני הזה, וכיצד הוא בא אל לבו של המחותן. מספרים שאחד מגדולי האדמורי"ם פגש את מהר"ם שפירא מלובלין, ואמר לו: אינני מקנא על הגן עדן שיש לך על ה"דף היומי" שעשית, זו באמת זכות גדולה עד סוף כל הדורות, בוודאי. אולם מקנא אני על המצווה שעשית לשם שמים בטהרה כזו, שבעבורה זיכה אותך הקב"ה ברעיון הזה. חושבני שהדברים מתאימים גם כאן. ל"איינ-פאל" הזה כיצד לשמח את האנשים, זכה כנראה המחותן בגלל אלו מצווה או הנהגה או פעולה שעשה בטהרה לשם שמים. אמנם כל מצווה גוררת מצווה, אך כאן זו

מצווה שגוררת רכבת שלימה. מי שחושב על הזולת ואכפת לו מהזולת זוכה לכזו רכבת שלימה. אנו צריכים כל אחד ואחד את הלשם שמים שלנו לעשות יותר ברמה גבוהה, אולי הקב"ה יזכה אותנו גם למצוות ברמה גבוהה.

הרבה מאיתנו הם אנשים סלקטיביים. אנחנו סלקטיביים בהתעניינות התורנית שלנו ובעיסוקינו התורניים. קורה לא מעט שאדם מתיישב לצד אדם אחר, כגון באוטובוס, והוא אומר לו "ווארט" על החומש, והשני קצת מתרעם: מה אתה אומר לי "ווארט" על החומש, אני הלא מגיד שיעור, אתה צריך לומר לי איזו קושיא טובה ברשב"א, איזו הערה או חילוק. וכן להיפך – אדם שהוא בעל מקרא או בעל אגדה, ויושב לידו חבירו ואומר לו קושיא בדברי האחרונים, הלה קצת מתרגז: זה מה שמצאת לדבר איתי? כל אחד מרגיש שמה שהוא עוסק זהו כל העולם. וכי ה"ווארט" על החומש זה לא תורה? וכי הפלפול של ההוא זו לא תורה? זו תורה וזו תורה, והכל מרועה אחד ניתנו. אך יש לא מעט אנשים כאלו, כל אחד נח לו יותר עם המקום שלו. אך היחס צריך להיות אחרת! כל קושיא שאדם שומע, תירוץ, הערה, אם יש מה להשיב – ששייב, אם אין לו מה לומר שיאמר לו "ישר כח". אצל הגאון ר' מרדכי ליב זצ"ל, לא היה דבר כזה. אוזנו קלטת את הכל. גם לומדות וגם דרוש, גם אגדה וגם הלכה, גם סידור וגם פרקי אבות. כולם ראו את עשרות הספרים שעמדו על הפסנתר בבית, מכל הסוגים והמינים. רק אוהב תורה אמיתי מתנהג כך, לא עושה סלקציה בין הדברים, הכל טוב, והכל מרועה אחד ניתנו. הכל הקב"ה נתן לנו בסיני – את החומש והמקרא, האגדה וההלכה, הלומדות, הש"ס והמשניות, הכל בכל מכל כל נתקבל מהקב"ה בכבודו ובעצמו, הכל ניתן מסיני. כל דבר היה טוב עבורו, והכל

נשא חן בעיניו. משום שהוא היה אוהב תורה, משום שמי שאוהב תורה הכל טוב אצלו. אין הוא מסתכל מי אמר ומה אמר, אלא העיקר הוא גוף הדברים. זו נקודה שאני חושב שכל אחד יכול להתחזק בה לפי ערכו ולפי דרגתו. כמובן לא כל אחד יש לו מה לומר בכל דבר, לא כל אחד מבין בכל שטחי התורה, אנו מדברים על אחד שהיה שייך בדברים האלו. אבל צריך שיהיה חיזוק גדול בדבר הזה.

נסיים בתפילה להקב"ה שיהיה מליץ יושר לצאצאים האריות שהשאיר פה. הבנות והחתנים, הבנים והכלות, נכדים ונכדות, כולם אהובים וכולם ברורים. אני חושב שיש לכולם מה לקחת ומה ללמוד, כיצד לתרגם לעולם המעשה, כיצד לנהוג בהנהגות כל כך אהובות בבין אדם למקום ובבין אדם לחבירו. כל שרוח המקום נוחה הימנו רוח הבריות נוחה הימנו – הלוך וחזור. תפילתנו שיהיה מליץ יושר על האלמנה החשובה, שביחד בנו כזה בית מפואר בישראל, בית של תורה ויראה, בית של שמחה, ממש ארמון של מלכות. שיהיה מליץ יושר ולא יהיו עוד שוד ושבר בגבולנו, ונראה אך טוב ושמחה כל הימים.

רב קהילת "בני הישיבות" בית וגן

הגאון רבי זאב פריינד שליט"א

ברשות המרא דאתרא שליט"א.

אין הרבה מה להוסיף עכ"פ מצדי, אני חושב שזה גופא שאני לא קשור למקום ולמשפחה זהו ההספד הכי גדול. דיברו כאן רבנים מבית הכנסת ומהמשפחה, ואילו אנחנו לא היינו באותה קהילה, לא היינו באותה משפחה, כמעט ולא היה לנו עסק משותף, ולמרות כן – כמו הרבה אנשים מהשכונה – היינו ידידים. כמו הרבה אנשים מהשכונה שנדהמו מהשבר הגדול הזה, למרות שלו זה היה אדם אחר בקושי היה קשר, זה בעצם ההספד העיקרי. חז"ל מכנים את התלמיד חכם בשם "חבר", ומבאר הרמב"ם בהל' סנהדרין [בז], שהטעם הוא משום שחברתו נעימה. נעים היה להיות ביחד עם ר' מרדכי. הוא היה ידיד של כל מי שהכיר אותו. אחד מבני משפחתי שאל אותי אחרי יומיים אם זה נכון שר' מדרכי איננו. שאלתי אותו: וכי אתה הכרת אותו? והוא השיב: מה פירוש? ה"גוט שבת" של ליל שבת. היתה לנו קביעות של כעשרים שנה שהוא חזר מכיוון אחד ואנחנו חזרנו מהכיוון ההפוך, והיינו נפגשים ואומרים "גוט שבת". הזכירו מקודם את עניין השתתפותו בשמחות. פרט אחד אני יכול לומר בקצת שינוי, החכמה של ההשתתפות בשמחות היתה משום שהוא לא היה צריך יותר מרגע אחד כדי להשתתף בשמחה. הוא היה בא עם כל הלב ועם כל הנשמה, ואמר "מזל טוב" בכזו ידידות, שרגע אחר כך הוא כבר היה יכול ללכת. יש אנשים שצריכים להיות הרבה זמן כדי

שיראו אותם, ר' מרדכי שמח באמת בשמחת הזולת. היה ידיד נאמן. "יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך". היופי של בן אדם זה המידות. כל בן אדם שהוא פגש השאיר לו חמימות בלב, בלי אומר ובלי דברים, רק נפגש איתו ברחוב. הוא היה אחד מהחבורה של כל השכונה. בבית הכנסת, ברחוב, תמיד השאיר טעם של נעימות בפה. זה ידיד אמיתי. ידיד נקרא מי שלא מצפה לקבל מהשני, לא להראות את עצמו, פשוט טוב לו להיות עם השני. היה טוב במחיצתו ולכן ההלם כל כך גדול, כל פנים קבצו פארור, כל מי ששמע את זה היה בכזו תדהמה, בכזה כאב, משום שהוא הצליח להיות נטוע בלבבות של רבים מהשכונה, אף שלא היה לו איזו סיבה מיוחדת אליו או למקום שבו התפלל.

שמעתי פעם בשם הרב אברמסקי זצ"ל, דאיתא במשנה ביומא [יחב] שהיו מעסיקין את הכהן הגדול בליל יוהכ"פ כדי שלא יירדם, והיו קורין לפניו באיוב. ואמר הרב אברמסקי בשיעור: אם רוצים שלא יירדם קורים לפניו בספר איוב? הלא אני – אמר הרב אברמסקי – הייתי נרדם מזה, הרי זהו ספר כבד, עמוק וקשה להבנה, מזה לבד הייתי נרדם, וכי רוצים שע"ז הכהן הגדול לא יירדם? ואמר הרב אברמסקי זצ"ל, הכהן הגדול בליל יום הכיפורים אמור לגשת מחר לעבודה הגדולה, להיכנס לקדש הקדשים ולהעתיר עבור כלל ישראל, וביקש להתנמנם, הוא – "פארשלאפן", הוא ישנוני, הוא לא עירני דיו, הוא לא קולט מה מונח כאן על כך המאזניים, הוא לא מחזיק ראש איזו אחריות רובצת על כתפיו. אז היו קורים לפניו בספר איוב, מראים לו כל מה שאירע בשנה הזו, איזה ספר איוב, כמה בתים, כמה משפחות, שיכולים להיות עוד פרק בספר איוב, ואתה ממשיך להתנמנם? הזמן הזה הוא תקופה רצופה של מאורעות שבאים לעורר, על אף שהיו מבחוץ כ"כ הרבה

מאורעות, ויהום הסער, אבל אולי עדיין היה אצלנו איזה "ביקש להתנמנם", עד שהגיע קול ה', "את קולך שמעתי בתוך הגן" – כאן אצלנו בבית וגן; "ואירא" – שמענו את קול ה' משבר את ארזי הלבנון, "וישבר ה' את ארזי הלבנון". מדובר הרי בסלתה ושמנה של השכונה, אני לא מייצג את השכונה, אני רק כאחד מבני החבורה, אבל אני יודע בדיוק במה מדובר. יש עולם שלם של אברכים, של בחורים, שנמצאים בעולם של רוחניות, אולם ר' מרדכי ליב היה לו את המקום המיוחד שלו. רק מהמודעות אפשר היה לראות שכל בית כנסת שתלה מודעה מטעמו הציג את ר' מרדכי ליב כאילו הוא הבן יחיד שלו. מפני שבאמת זה היה כך, כל אחד מצא בו וראה בו את הנעימות של בן אדם שאכפת לו מאחרים ומהזולת. למרות שהוא היה לו את העולם הפנימי שלו, אדרבה – זה התלמיד חכם שהוא "חבר", שהוא ידיד, שיש לו נעימות. ולכן הזעזוע כאן הוא גדול, הוא היה בשר מבשר השכונה, כל אחד הרגיש שנתלש ממנו אבר מן החי.

יש תשובה ב"אבני נזר", ששואל אותו נכדו הגה"ק רבי דוד מסוכטשוב בעל "חסדי דוד", דהנה חרש דינו כשוטה ואין דינו כבן דעת, ודן שם באדם שהיה חרש מלידה, אולם בעת ההיא היתה מלחמה וכשנפלו פצצות על ידו הוא היה שומע ומזדעזע, האם נקרא בר דעת. ואומר שם האבנ"ז, שמי ששומע רק פצצות – מזה הוא לא נעשה בר דעת, לשמוע אדם זה נקרא בר דעת. הרי לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב, כל מה שנופל בתקופה האחרונה היה אמור להרעיד את מיתרי הלב, והאלוקים עשה שייראו מלפניו, וכאן הקב"ה עשה שיפול אצלנו, בעיר הקרובה אל החלל.

למעשה הצורך לדבר את הדברים הוא לא רק בהתעוררות הלב אלא למעשה. נוכחתי פעם בניחום אבלים אצל הרב ויינגרטן זצ"ל, רבה של בת ים, שהיה ת"ח גדול ממשפחת מרן הגר"ז מבריסק, והגיע לנחם הגאון רבי רפאל סלובייצ'יק, וסיפר שהוא ליווה את הגר"ז בבואו לנחם את הגאון ר' מאיר קרליץ על פטירת אחיו מרן החזו"א זיע"א, וסיפר שהגר"ז התיישב ופתח בחקירה: האם ניחום אבלים זה בשביל הנפטר או בשביל האבלים. ואמר הגר"ז שיש ראייה מהגמ' בשבת [קנב,א] שמי שנפטר ואין לו מנחמים, וברמב"ם [אבל יג,ב] אי' שאין מי שיישב עליו שבעה – מושיבים עשרה בביתו ומנחמים אותו, והוכיח מזה הגר"ז שזו הלכה לנחם את הנפטר. והגמ' מספרת שבשכנות ר' יהודה היה אחד שנפטר ולא היו לו מנחמים, ובכל יום מימי השבעה הושיב ר' יהודה עשרה איש בביתו להתנחם, וכשכלו ימי השבעה הופיע אותו אחד בחלומו של ר' יהודה ואמר לו: תנוח דעתך שהנחת דעתי. חזינן מכאן שהנחת רוח הוא לנפטר, ויש להבין העניין הזה שיש נחת רוח לנפטר.

ונראה לבאר, דהנה לשון הגמ' שאמרו "יישב במקומו". לכל אדם יש מקום, כל בן אדם יש לו חותם במקומו. יציאת צדיק עושה רושם, וכשהוא מסתלק – הוא עצמו יש לו צער על שהוא נעדר מן המקום, וההשפעה שלו פסקה, כל תפקידו של האדם הוא להרבות כבוד שמים, "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו", וכשהוא נפטר זה חסר, ולכן מושיבים עשרה בני אדם במקומו, ומנסים לעשות לו המשך, וזה הניחום הכי גדול.

לשון הגמ' שם שכשאדם מסתלק לבית עולמו נפשו עליו תאבל, כמה שקשה למשפחה, וכמה שקשה לסביבה, לילדים שגדלו על אילן שנגדע באמצע שנותיו – אבל הוא עצמו חסר לו את המקום

שלו. וזה אדם שנתן למקום מכל כיוון אפשרי: התפילות שעוררו את כל המתפללים, הנעימות, הידידות. המקום שעשה בו רושם נשאר שומם. הדברים הללו של ההספד הם כדי לקיים את המקום, כי יציאת צדיק עושה רושם, לשמוע ולשנן מה שת"ח יכול להקרין על הסביבה, ואז כולם זוכרים: היה כאן תלמיד חכם, שהקרין על כל המקום. ת"ח נמשל לשמש שמחממת את כל הסביבה, כך כל אחד הרגיש במחיצתו. זכורני לפני עשרות שנים, שר' מדרכי היה לומד ב"אוצר הספרים" של ישיבת סוכטשוב ברח' מיכלין, בקומה השנייה, היה מגיע עם התיק והספרים, באותם ימים הוא עבד על הרשב"א על בבא בתרא. המיוחד היה שבכל השנים האלו לא היה מצידו שום סרך של התנשאות, לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני, שום דבר לא היה עילה להתנשאות. היה חבר בחברין, איש בין האנשים, בכל בית הכנסת שהוא היה – הוא היה כאחד מהאנשים, מילא תפקידים, ישב לפני אחרים והקשיב לדבריהם, ממש אחד מהחבורה.

אני רוצה להתייחס לרגשי הלב של ר' מרדכי. הריקודים שלו ב"שמחת תורה", גם תפילותיו בימים הנוראים – הנושא לא היה היופי של התפילה, אלא "כל הנשמה תהלל קה", תפילתו היתה מכל הלב, הנשמה התפללה, כולם התעוררו מתפילתו, אם בימים הנוראים ב"חניכי הישיבות", או ביום כיפור קטן בבית הכנסת "הגר"א", משום שהתפילה היתה מכל הנשמה. אני רוצה להביא בזה את לשונו של בעל ה"שם משמאל": "נראה שזוכים לעולם הבא רק ברגשי הנפש, שהנפש מתרגשת בעשיית המצוות ובלימוד התורה, אבל כל עוד שהנפש איננה נרגשת אף שהוא עומד ומתפלל כל היום, כל עוד שהוא ברוח קרה עדיין הוא מבחוץ. והבן זה, שהוא כלל גדול מדרכי העבודה". ר' מדרכי היה ההיפוך הגמור של

הדבר הזה, של רוח קרה, כל הנשמה היתה בתוך התפילה; בתוך הקריאה; בתוך כל דבר שבקדושה. כל מי שראה אותו הוא עשה עליו רושם, ועל זה אומרים "המקום ינחם". הגמ' ביומא [כב] אומרת שיש קולות שהולכים מסוף העולם ועד סופו, ואחד מהם זהו קול הנשמה בשעה שיוצאת מן הגוף. הנשמה זועקת בקול שאם היו שומעים אותו היה זה מסוף העולם ועד סופו. חבל על דאבדין! אדם שהיה יכול להספיק עוד כל כך הרבה. אך הקב"ה יודע מה שהוא עושה, כמו דאיתא בירושלמי על רבי בון שהספיק במעט שנותיו מה שאחרים היו יכולים להספיק בהרבה שנים, אבל זהו קול שזועק: חבל על דאבדין.

יש דבר נורא בתשובות "אגרות משה" של ר' משה פיינשטיין. דהנה בפיוט "אלה אזכרה" ביום הכיפורים על עשרת הרוגי מלכות, איתא שם שעשו גורל את מי יהרגו תחילה, ונפל הגורל על ר' שמעון, ואחר שכרתו את ראשו נטלו ר' ישמעאל כהן גדול ואמר: "אי הלשון הממהרת להורות באמרי שפר, איך עתה לוחכת את העפר". והקשה הגר"מ כיצד ר' ישמעאל לקח את ראשו של ר' שמעון, הרי הוא היה כהן, ואיך מותר ליטמאות לו, ואין זה כקבורת מת מצווה דמותר משום שבל"ז לא ייקבר ויחסר כבוד המת, אבל נטילת הגולגולת מה ההיתר בזה. ויישב, דכשם שמותר לכהן ליטמא למת מצווה כדי לקוברו – מאותו הטעם מותר היה לר' ישמעאל ליטמא לר' שמעון ולזעוק "אי הלשון הממהרת להורות באמרי שפר", משום שלימוד עניין מיתתו זהו הכבוד הגדול ביותר בעבורו, בזה שמנסים להבין גודל האבידה יש בזה משום תיקון למת. זהו דבר מזעזע שמותר לכהן ליטמא כדי ללמוד את גדול האבידה, ור' משה כותבו בספרו ההלכתי "אגרות משה", לא ב"דרש משה". לראות תלמיד חכם שהיה במרכז, בכל פינה בשכונה כשהלך ידעו הכל:

הולך כאן תלמיד חכם. אף שהיה מעורב עם הבריות כולם ידעו: הולך כאן אדם מורם מעם, המתעסק בראשונים שתורתן כמלאכים, להבין ולהשכיל, היה לו יד בכל חלק מחלקי התורה. והת"ח הזה נלקח באמצע הפריחה שלו, אי הלשון הממהרת להורות באמרי שפר איך עתה לוחכת את העפר. זהו כבוד המת שדוחה אפי' כהונה.

הקב"ה יודע מה הוא עושה, מה נאמר ומה נדבר. יש אגרת ב"משיב דבר", שבנו של הנצי"ב ר' חיים ברלין היה נשוי בזיוו"ש, ואשתו עמדה להדליק נרות שבת ולפתע נפלה ומתה, בהשאירה בית עם ילדים. לנצי"ב זה נודע באיחור, והוא כותב לבנו שכשזה נודע לו הוא נאלם כשעה חדא, וכותב שראה אז שאין הוא בדרגא לקיים דברי השו"ע [או"ח רכב, ד] שכשם שמברכין על הטובה כך יש לברך על הרעה. אח"כ כותב הנצי"ב לבאר מה דאיתא בתענית [לא, א] עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר: "זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו" [ישעיהו כה, ט], ומבאר הנצי"ב משמעות הדברים, שכשיש מעגל החתן יושב באמצע וכל הסובבים רוקדים סביבו, לרגע פניו אליהם ולרגע אח"כ אחוריו אליהם, דהיינו שעניין מעגל הוא מצב של פנים אחור פנים אחור וחוזר חלילה. גם על הנהגת ה' בעוה"ז נאמר "וראית את אחורי ופני לא ייראו" [שמות לג, כג], חלק גדול מהגלות רואים רק את אחוריו, ואין מבינים למה עשה ה' ככה לארץ הזאת, מה חרי האף הגדול הזה, השכח חנות א-ל, אם קפץ באף רחמיו סלה. ולעתיד לבוא הקב"ה יראה לצדיקים, אלו שהאמינו בו גם ברגעי ה"ראית את אחורי", יראה להם את כל שלבי ההנהגה, איך לרגע אחד ראו את אחוריו

ולא הבינו את ההנהגה, ואח"כ ממשיך המעגל ואז רואים את פניו, אז יבינו את כל חלקי ההנהגה ויאמרו: זה ה' קוינו לו.

מה נאמר ומה נדבר, אנחנו נמצאים בזמן כה קשה, וכעת נתווסף אלינו הצער הגדול הזה, זה ממש "ראית את אחורי", קשה לעמוד מול זה, אבל אנחנו יודעים שהקב"ה יושב באמצע, וגם אם אנחנו לא רואים את פניו אנחנו מאמינים שהוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים, יבוא יום ונראה שהכל לטובה, אבל בינתיים המשימה היא שהמקום ינחם אתכם, לתפוס את המקום ולמלא אותו. ר' מדרכי ליב היה מאלו שהשאירו חותם על המקום, הוא לא מאלו שנאמר עליהם בתהלים [קג,טז] "כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו", הוא השאיר חותמת על המקום, כל מי שהכיר אותו נשאר לו חור בלב מהחסרון הזה. המקום ינחם אתכם לראות ולהתבונן כיצד ללכת עם כל המעלות הללו, להיות יפופית מבני אדם, ההשפעה על המקום ועל הסביבה, וזו הנחמה הכי גדולה. העולם אומר ש"המקום ינחם" זה מתייחס גם לבנים, זכה ר' מרדכי ליב להעמיד בית של תורה, שהשתלב עם הבית הכללי, ה"בית רם" של השכונה, הבית של הגאון ר' משה הרשור זצ"ל. למרבה הצער הנסיונות של המשפחה בשנה האחרונה גברו, אנחנו יודעים שמרוב צרה המציאם פדות ורווחה, ועלינו לדעת שכל מה דעבד קוב"ה לטב עבד. מה שאנחנו נוכל לעשות הוא רק שהמקום ינחם אותם. לנחם אותם, את הבית המכובד שהקים, את אשת החבר דכחבר דמי, ושלא יידעו עוד צער.

ראש ישיבת אמרי משה

הגאון רבי אליהו דיסקין שליט"א

התאספנו כאן להתעורר אחר מיטתו של אחד יחיד ומיוחד בתורה וביראה. האדם השלם, שלם בג' עמודי עולם, תורה, עבודה וגמילות חסדים. כמו שהזכירו, עם השלימות שלו, עצם המציאות שלו שהקרינה יותר מהכל. שלם בתורתו – היקף בכל חלקי התורה, דברים שמעטים מתעסקים בהם, הבהירות העמל והיגיעה, לברר מקחן של ראשונים. בוודאי שכל אלו שהתייגע לברר מקחן ולייפות מקחן ולהדר אותם, וודאי כולם יוצאים לפניו. עמוד העבודה – הזכירו את התפילה שלו, כל הנשמה תהלל קה. עמוד של גמילות חסדים – בין אדם לחבירו, הארת פנים לכל אחד, מעשי חסד, הארת פנים ולב. האבידה היא גדולה היא מאד, אבל התאספנו ללמוד מה שאנחנו יכולים מהדברים הללו ומהמעלות האלו.

יש הרבה במדרשי חז"ל, שהתורה היא נשמה. תורה זו אישיות, כמו שאומרים בפיוט "תורה הקדושה התחנני בבקשה". יש גמ' בפרק חלק [סנהדרין צט,ב]: מי שעמל בתורה – נפש עמל עמלה לו, כי אכף עליו פיהו. ומפרש רש"י שהתורה מתחננת לקונה לגלות לו סתרי תורה. התורה משלמת, התורה מחזירה. יש פיוט ארוך ביו"ט שני של שבועות שמתאר איך שהתורה התגלגלה עד שהסכימה לרדת. וודאי שיש מושג של "תורה תורה חגרי שק", יש

פה בחינה של "תופשי משוטיה". התורה וכל גדולי הדורות שהוא ההדיר את מקחו, יש פה בחינה "של תורה תורה חגרי שק" בנטילתו של ר' מרדכי ליב, נטילתה כנתינתה.

אמנם אין לנו נביאים, אבל מהשמים מדברים איתנו, כבר קרוב לשנה וחצי. מדברים עם כל העולם; מדברים עם כלל ישראל בפרט. ואנו רואים שכל המקודש מחבירו חרב מחבירו. הגמ' ביומא [כג,א] מספרת: מעשה שהיו שניים רצין ועולין בכבש, וקדם אחד ותקע סכין בלבו של שני, עמד ר' צדוק על מעלות האולם ואמר: אחינו שמעו, הרי הוא אומר: "כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך העיר הקרובה אל החלל", על מי להביא, על העיר או על העזרות. מי צריך להביא עגלה ערופה כשיש כזו טרגדיה, וגעו כל העם בבכיה. וכוונת הדברים שר' צדוק בא לומר: את מי באים לעורר מהשמים, האם את העיר שזה המון העם, או העזרות שאלו הכהנים משרתי ה', שזה הרי אירע במקדש. מהשמים מדברים איתנו שנה וחצי, אמרו על מי להביא על העיר או על העזרות. את מי באים לעורר, האם את אותם תינוקות שנשבו, שלא יודעים מה זה "שמע ישראל", או על העזרות, אותם האנשים יודעי ה'. ואכן כך ראינו, אולי הספקנו כבר לשכוח, בכל מקום הנגיף היכה, אך אצל ציבור היראים והחרדים בכל קהילה בעולם פגע פי כמה וכמה, על כל דבר אפשר לומר הסברים טבעיים אם רוצים, אך רואים שהכל בהשגחה עליונה, הכל מהשמים. רואים שבאו לעורר את העזרות, את ציבור היראים. ובתוך העזרות עצמן, בתוך ציבור היראים זה פגע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שהכל היה שומם, זה פגע בישיבות, בתלמודי תורה ובכוללים, הכל התערער. באים לעורר את העזרות משרתי ה', וכאן בפרט המקום הקדוש הזה, קהל קדוש כזה של עמלי תורה, של עובדי ה', הקהילה הזו שקיבלה

כזה רעם מהשמים. הנביא [ירמיהו ב, לד] אומר: "לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו, אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית". יש לפעמים מצב של "לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו", ואז זה פוגע בגדולים פוגע ביחידים "אכלה חרבכם נביאיכם". מהשמים מדברים איתנו, אין לנו נביאים לומר מה להתעורר, אבל ברור שהקב"ה רוצה שנשתנה משהו. יש איזו הרגשה – אחר כל מכה יש חיזוק כמה שבועות, והגל עובר, וכאן מקבלים מכה אחרי מכה אחרי מכה. מדברים איתנו מן השמים, רוצים שינו במהות. מה זה שינוי במהות? "לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יד ויחבשנו". פשוט לשוב.

עוד אומר הנביא [ישעיהו כט, יג]: "ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה". יש מאמר של הרב דסלר זצ"ל ב"מכתב מאליהו" [ח"ג עמ' קלג]. הוא כותב שם אחרי השואה שחרבו כל היכלי התורה בעולם, הכל התמוטט, והוא שואל: בכל חורבן יש בו איזו תועלת, וכאן זהו "חורבן חורבן חורבן", איזו תועלת יש מזה. והוא מאריך שם ע"פ הרמח"ל, ומבאר שזה שיש ישיבות, גדולי תורה וקהילות – זה מאד מאד בונה ומחזיק, אך יש לזה מחיר כבד, שלפעמים מרוב שהציבור חזק אז העסק נעשה "מלומדה", ומאבדים את העבודה הפנימית. כולם כמו כולם, לומדים כי כולם לומדים, מתפללים כי כולם מתפללים, מחמירים כי כולם מחמירים, מאבדים את הפנימיות. אז בא הקב"ה ולוקח את כל המסגרות החיצוניות שהם בנו את הכל, כדי שיוכלו לבנות את העולם הפנימי. יש בזה סכנה גדולה, שאפשר ליפול הרבה, אבל אלו שמתחזקים ובונים את עצמם, היחידים הללו הם חזקים הרבה יותר. כשנסתכל על הדור שלנו נראה כי אפשר דרא, בכמות

ובאיכות. כל כך הרבה לומדי תורה; ישיבות וכוללים; נשים שמוסרות נפש שהבית יהיה בית של תורה. אבל לפעמים ההמוניות הזו פוגעת בעולם הפנימי של כל אחד ואחד. הקב"ה לקח מאיתנו את הבתי כנסיות ובתי מדרשות, את כל המסגרות, כדי לתת לנו לבנות לעצמנו את העולם הפנימי שלנו. הקב"ה רוצה שנתקרב, שנילחם ב"מלומדה". בימי הקורונה סח לי שכני, יהודי בעל תשובה, כדברים הללו: כשהייתי בעל תשובה בתחילת הדרך הרגשתי ממש קרוב להקב"ה, ובשפתו שלו: "אחד על אחד", וכשנכנסתי למסגרת של ישיבה וכולל איבדתי את זה; כעת, בקורונה – יש לי מעין הטעם הראשון. הסברתי לו את דברי הרב דסלר. הקב"ה פשוט רוצה שנתקרב אליו.

נדבר כמה דברים, וכי מה אפשר לומר לכהן קהל קדוש, במה לחזק, וכי ללמוד עוד חצי שעה? על חשבון מי? על חשבון השינה – זהו ביטול תורה; על חשבון האשה והילדים – זהו עוון פלילי. כמובן תמיד יש להתחזק בתוך הלימוד עצמו, ללמוד מר' מרדכי ליב איך לומדים. תפילה, דקדוק הלכה – בכל זה אנו משתדלים. אני רוצה לומר דבר שאישית מאד התחזקתי מזה. יש בתנא דבי אליהו עניין, שכל אחד יכול לתפוס משהו מזה, כי את אותם מעשים שאנו עושים בלאו הכי – ניתן בהם יותר להתרומם, יותר להתעלות. הדברים מובאים גם בילקוט בשופטים בההיא פרשה [שופטים ד,ד]: "ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, היא שופטה את ישראל בעת ההיא", על אף שפינחס בן אלעזר עומד – דבורה שופטה את ישראל, אשה בישראל! "עד שקמתי דבורה עד שקמתי אם בישראל". בכל התנ"ך יש שבע נשים נביאות, כדברי הגמ' בפ"ק דמגילה [יד,א], אפילו רבי עקיבא לא היה נביא, ודבורה זכתה. ולא

רק שהיא היתה נביאה, היא היתה מהשופטים, וכל זקני הדור באו לשמוע ממנה דעת תורה. איך היא זכתה לכזו פסגה רוחנית?

מגלה לנו אליהו הנביא ומקדים כך: "מעיד אני עלי שמים וארץ, בין איש בין אשה אפילו עבד אפילו שפחה אפילו נכרי, הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקודש שורה עליו". כל אחד יכול להגיע לרוח הקודש. נו, אז מה המרשם, מהו ה"רעצעפט"? אמרו: בעלה של דבורה – ברק – עם הארץ היה, והיא שאלה אותו: מה נעשה בלי תורה. סיפר הגאון רבי נתן איינפלד זצ"ל, שהוא היה פעם אצל מרן הסטייפלער זצ"ל, ויהודי בא לשאול על שידוך עבור בתו, שהבת נפגשה עם בחור שיש לו לב זהב ומידות טובות, אבל הוא אומר שלימוד זה לא שייך לו, לא לימוד ואף לא קביעות עיתים לתורה, נשבר לו מלימוד, אך הוא אישיות. הסטייפלר הרים את עינו ואמר לו: "אם אתה רוצה שהבת שלך לא תקום בתחיית המתים – תעשה השידוך הזה!" והביא לו את הגמ' בסוף כתובות [קיאב], שהנביא ישעיהו אומר [כו,יט]: "יחיו מתוך נבלתי יקומון... כי טל אורות טלך", כל מי שיש בו טל תורה אור תורה מחייהו. בלי תורה אי אפשר לקום לתחיית המתים. אף לאשה יש את התורה של הבעל, וזהו ששאלה דבורה את ברק: איך נזכה לחיי העולם הבא. ואז אמרה לו דבורה שיש לה רעיון: הרי יש משכן ה' בשילה, ושם יש את המנורה, אני אכין את הפתילות למנורה, אתה תוביל את זה לשם, ואז ההובלה היתה הרבה יותר קשה ומסובכת כפי שהיום, ונזכה שנינו לחיי עולם הבא. נו, אם זה הסוד אז זה לא כזה מאמץ? אולם ממשיך התנא דבי אליהו: והיא היתה מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהיה אורן מרובה, נו, אם זה הסוד – חושבני שלעמול באותיות הקטנות של ה"מלחמות" או של איזה ש"ך ארוך זה יותר קשה גם מפתילות עבות. אז מהו אם כן הסוד

הגדול? התשובה היא שיש כאן עוד שורה: "והקב"ה בוחן לבות וכליות" – אנחנו רואים פתילות; פתילות עבות, והקב"ה רואה "לב", "אמר הקב"ה: את התכוונת להרבות אורי בעולם, אף אני ארבה אורך בישראל", היה לה כמיהה עצומה, תשוקה, להרבות את אור ה' בעולם, ועל זה אומר התנא דבי אליהו "מעיד אני עלי שמים וארץ, בין איש בין אשה אפי' עבד אפי' שפחה אפי' נכרי – הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקודש שורה עליו", כל אחד יכול.

אני אגלה לכם סוד: דער הייליגער "חפץ חיים", לא היו לו את האתרוגים שיש לנו היום, יתכן אפילו שלילדים שלנו יש אתרוגים יותר טובים ממה שהיה ל"חפץ חיים", גם הדסים לא. תפילין בסוף ימיו היו לו תפילין מהסופר ר' נתנאל, אך לפני כן אינני יודע מה היה לו, ואפילו הכי: ה"חפץ חיים" זה ה"חפץ חיים" ואנחנו זה אנחנו. מה היה המעלה הגדולה של ה"חפץ חיים"? היה לו את הלב של דבורה הנביאה. מהבוקר עד הלילה הוא רק דאג ודאג: איפה אני יכול להרבות אורו של הקב"ה בעולם! מי גילה לי סוד זה? מי שלא מאמין שיפתח ספרי "חפץ חיים". זה צועק מכל שורה ושורה; מכל מילה ומילה, זה הלב של דבורה הנביאה. אומר אליהו הנביא: כל אחד יכול! מעיד אני עלי שמים וארץ בין איש בין אשה אפי' עבד אפי' שפחה, הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקודש שורה עליו. אין צורך להיות אייניקל של ה"דברי חיים", לא צריך להיות נכד של ה"בריסקער רב", לא צריך כשרונות, ולא צריך ייחוס, זה יכול להיות ילד של "קרן ההסעות" בדימונה. רק שיהיה את הלב הזה של דבורה הנביאה: רבונו של עולם איך אני יכול להרבות את האור שלך בעולם.

רבותי! אנחנו יכולים את אותם מעשים לעשות, אבל להכניס את הלב של דבורה הנביאה, חמש פעמים ביום; את אותם מעשים. וכי

יש כאן יהודי שאינו מצחצח נעליים בערב שבת? צריך רק לעצור רגע ולחשוב: מה אני עושה כאן בעצם? "כבוד שבת קודש", כבוד שבת! עדות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי. יסוד האמונה: "אות היא ביני ובין ישראל כי אני ה' מקדשכם". אדם יכול לחשוב: רבוננו של עולם אני עכשיו מרבה את האור שלך בעולם. לפעמים הביטוי של זה מתבוננת ועושה פתילות עבות, ולפעמים הביטוי הוא כשאתה יושב ולומד, אתה קורא עם הילד קריאת שמע שעל המיטה; אומר איתו "מודה אני"; "תורה ציווה לנו משה"; מברך איתו ברכת המזון; לומד איתו. רק תחשוב: מה אני עושה כאן? אני מרבה את האור שלך בעולם. להכניס קצת את הקב"ה למעשים שלנו. חמש פעמים ביום, את אותם מעשים שבלאו הכי עושים, ואז אפשר לזכות לרוח הקודש. חוץ מזה שזה נותן חיות של שמחה לכל מצווה, כשנמצאים עם הקב"ה יש חיות של שמחה בכל מצווה. ראינו אצל ר' מרדכי ליב את החיות בכל דבר, בתורה, בתפילה בעבודה ובגמילות חסדים כשאדם חי עם הקב"ה אז הכל בחיות. ה"אורחות צדיקים" מגלה לנו סוד נורא: שני יהודים עושים את אותה מצווה, אחד עם שמחה והשני בלי שמחה, הערך של מצווה עם שמחה הוא פי אלף!.

אחד מגדולי תלמידי החזון איש הוא הגאון ר' אלעזר צדוק טורצ'ין זצ"ל, אני זוכר אותו בתור ילד בבני ברק. הוא היה לומד בכולל "חזון איש", והיה חברותא של ר' חיים קנייבסקי, והם כתבו ביחד את ה"שונה הלכות". בבחרותו הוא למד בישיבת חברון, והיה בא לחזו"א כל שבת לדבר עימו בלימוד. סיפר לי בנו שיבלחט"א, וזה ממש מכלי ראשון, שיום אחד אומר לו החזו"א: אלעזר צדוק, רואים לפעמים יהודי שלומד הרבה, מתפלל, דקדוק הלכה, ויום

אחד הכל מתפרק. אתה חושב שזה התחיל ביום אחד? זה היה רקוב כבר הרבה הרבה קודם. היתה לו לר' אלעזר צדוק כזו חרדה נוראה, הוא הבין שכנראה החזו"א רואה עליו משהו, הוא חש שהוא לא יכול לעמוד במקום אחד, תפס את הרגליים וברח. הוא הסתובב ברחובות בני ברק כמו סהרורי. פגש אותו חבר ואמר לו: אלעזר צדוק, וואס איז מייט אייך, עבר עליך משהו! סיפר לו הגרא"צ על מה שאמר לו החזו"א. השיב לו החבר: זיי נישט קיין נאר! אל תהיה טפש! החזו"א וודאי לא התכוון אליך, הוא כנראה רצה ללמד אותך אורחות חיים, לא כדאי לך להפסיד. היה לו לגרא"צ לא נעים מהחזו"א. הוא עלה חזרה לחזו"א, והוא מיד הרגיע אותו ואמר לו: אני מבין שאתה חשבת שאני מדבר אליך, חס ושלום! לא לך התכוונתי, אתה שמן זית זך, אך נחזור על הראשונות: יכול להיות יהודי שיתפלל, ילמד בשקידה, ויום אחד הכל יתפרק! יהודי יכול שבעים שנה ללמוד בהתמדה, לקיים מצוות, ומעולם לא היה לו שום קשר להקב"ה! הכל מתוכנת. "ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה", אמר לו החזו"א: אין כאן קיצורי דרך, כדי לחיות עם הקב"ה העצה היא – כסדר לדבר עם הקב"ה, על כל דבר קטן לבקש, על כל דבר קטן להודות. אפי' עשרים שלושים פעמים ביום. אמר לו החזו"א דוגמא לדבר: אתה הולך לקנות נעליים בחנות נעליים, לפעמים אפשר להיות שם שלושת רבעי שעה, למדוד חמש עשרה זוגות, ולבוא הביתה ויש עגמת נפש: זה לוחץ; ולפעמים, הזוג הראשון היה מתאים, דבר נאה ומתקבל. בכל פעם שהינך הולך לקנות נעליים שא תפילה קצרה: רבש"ע, תעזור לי שאמצא בקלות נעליים, אפי' שלושים ארבעים פעמים ביום, על כל דבר קטן לבקש, על כל דבר קטן להודות, בלי זה – הכל מתוכנת. ואמר לי הבן של ר' אלעזר צדוק,

שכך באמת היו החיים של אביו, כסדר דיבר עם הקב"ה. אנשים חושבים היום שלדבר עם הקב"ה זה חידוש של ברסלב, ה"אלף בית" של יהודי הוא על כל דבר קטן לבקש ועל כל דבר קטן להודות.

היה פעם משגיח גדול, ששאל את החזו"א: הרי בתפילה עומדים ממש מול הקב"ה בקרבה גמורה, אפילו לרופא מדברים בגוף שלישי, ולקב"ה אומרים "אתה", ומתפללים על דעה, תשובה, גאולה, ממש מוראדיקע זאכן, ולפתע מגיעים ל"ברך עלינו" ומבקשים "ותן טל ומטר, שבענו מטובה", מלפפונים ועגבניות, גזר ובטטה, וכי בשביל זה אנו מתפללים? אותו משגיח אחז שבאמת עיקר תפילתנו על גשמיות היא כחלק מהתפילה על רוחניות, כי אם אין קמח אין תורה. אמר לו החזו"א: לדידי קושיא מעיקרא ליתא, הלא בשביל מה יש תפילה? הקב"ה יודע כל מה שאנחנו צריכים, אלא שהקב"ה רוצה שנרגיש שאנחנו תלויים בו, ובשביל זה יש את ענין התפילה. אוי ואבוי אם יהודי יגיד לקב"ה: דעה בינה והשכל, תשובה וגאולה – אני צריך ממך, אבל בכוס קפה אני מסתדר לבד. להיפך: תבקש על הדברים הכי קטנים, ובזה תרגיש "כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי".

התעוררתי לאיזו תובנה בעניין הזה. אנחנו הרי דנים כיצד להתקרב. אמר לי יהודי בגילוי לב: כשאנחנו עוסקים בתורה ובמצוות אנו רוצים שהקב"ה יתקרב אלינו, אבל כשאנו אוכלים ושותים יותר נח לנו להרגיש שעכשיו הקב"ה לא יהיה איתנו, תן לי עכשיו את העולם הזה, אני מוכן לשלם מע"מ: לברך לפני כן, לברך אחרי כן, וגם בכוונה, אבל עכשיו – תן לי להיות עם העוה"ז. ובזה התעוררתי, אינני מדבר על דרגות של "בכל דרכיך דעהו", שהכל יהיה לשם ה', אני מדבר איך אפשר ליהנות נכון גם מעוה"ז,

איך פשוט להתחבר. יש כאלו שחושבים שאוכל הרי נועד רק כדי שנוכל ללמוד, ומה שהאוכל טעים זה הכל יצר הרע, כי כדי שיהיה כח ללמוד היה די שיהיה הטעם תפל, והטעם המשובח הוא יצה"ר, וצריך להלחם בו. אך זה לא נכון! אנחנו הרי מודים על זה: "הזן את העולם כולו, בחן בחסד וברחמים". הקב"ה עשה את זה כדי להיטיב לנו. אני אתן דוגמא שחשתי היום, אולי בזכות הרבים. בחור שנמצא בפנימיה, רחוק מהבית שעתיים שלוש נסיעה, הוא מגיע הביתה לשבת חופשית פעם בחודש. והנה אמו שלחה לו עוגיות, עוגיות ממטבחה של אמא. כשהוא אוכל את זה – אין לזה תחליף, לא של אנג'ל ולא של בריזל, עוגיות בטעם של אמא, כשהוא אוכל הוא מרגיש שאמא נמצאת כאן. רבותי, תיהנה מהאוכל עד הסוף! אל תחפש עכשיו דרגות! רק תרגיש: יש לי עוגיות מהמטבח של אמא! הקב"ה נותן לי את זה ליהנות מהאוכל ולהרגיש שמחה בהקב"ה שיש לך עוגיות בטעם של אמא, אתה רוצה להתענג על זה. תאמינו לי אפשר לחיות כך, ויותר ליהנות מהעולם הזה. הפרשה של ברכת המזון מתחילה בפסוק "וזכרת את כל הטוב ואכלת ושבעת וברכת, השמר לך פן תאכל ושבעת ושכחת את ה' אלוקיך". "וזכרת" לא רק בברכת המזון, אלא כשאתה אוכל תזכור את הקב"ה. איני מדבר עכשיו על דרגות לאכול לשם שמים, רק לזכור. להתחבר ולא להתנתק. הקב"ה רוצה באמת שיהיה לנו טוב גם בעולם הזה וגם בעולם הבא.

אני אסיים בדבר חיזוק בבין אדם לחבירו. הוא היה הרי מופלא מאד בבין אדם לחבירו, בחסד ובהארת פנים, הארת פנים שבאה עם כל הלב, עם כל הנשמה. אנחנו נמצאים הרי במצב קשה, וכל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים, מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח? יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. יש לשון של ספר

החינוך במצוות הענקה, זה שווה מיליארדים. עבד עבד אצל האדון, והוא שילם לו טבין ותקלין, למה צריך להוסיף לו עוד? "הענק תעניק כאשר ברכך ה' אלוקיך". זה נראה לנו שהקב"ה חס על העבד, אולם אומר החינוך [ס"פ ראה, מצווה תפב]: זה לא בגלל שהקב"ה חס על העבד, אלא הקב"ה חס על האדון, וזה לשונו, כל מילה היא יהלום: "משורשי המצווה למען נקנה בנפשנו מידות מעולות יקרות וחמודות, ועם הנפש היקרה והמעולה נזכה לטוב", רבותי! איך זוכים לחיי נצח? אנשים חושבים שמצווה זה תלוש משכורת. לא! אדם כאן בעוה"ז קונה בנפשו קניינים, ולפי מעשיו משלימים את הנשמה שלו, במידות מעולות יקרות וחמודות. מה עושים בעולם הבא? אין שם לא קוגל ולא פיצה, רק להתענג על ה', ולדבקה בו, צריך לידבק במידותיו, וכפי מה שאדם דבק במידותיו כאן בעוה"ז – "למען נקנה בנפשנו מידות מעולות יקרות וחמודות, ועם הנפש היקרה והמעולה נזכה לטוב, והקל הטוב חפץ להיטיב לעמו, והודנו והדרנו הוא שנרחם על מי שעבד אותנו וניתן לו משלנו בתורת חסד, מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכר", ככה אנו קונים בנפשנו מידות מעולות יקרות וחמודות. ומסיים החינוך: "ודבר מושכל הוא, אין צורך להאריך בו". מי שצריך להסביר לו את זה הוא חסר שכל.

פגש אותי פעם יהודי אחרי שדברתי באיזה מקום בעשי"ת, והוא שאל אותי על מה דברתי. אמרתי לו: הכל על מידות ומידות. והוא אמר לי, והוא היה יהודי שמאד מדקדק במצוות, והגיב כך: מעניין שהתורה נותנת כזה משקל לבין אדם לחבירו. אני כמעט התעלפתי, זה היה נראה לו כמו פרה אדומה. רבותי! מי שמרגיש בחסד קרבת אלוקים פחות מבתקיעת שופר, חסר לו בכל היידישקייט שלו.

דרך אגב, אם הזכרנו יש כאן הנהגה למעשה שהחינוך מחדש שם, דאע"פ שמצוות הענקה נאמרה רק בעבד עברי שלא נוהג בזמן הזה, "מכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו ה'", להוסיף בקשיש. זכורני שמו"ר הגרי"ש אלישיב זצ"ל, כשהוא למד את הסוגיות של הענקה הוא הזכיר את החינוך הזה להלכה למעשה. נסעתי פעם בערב ר"ח עם הגאון ר"ח ברים זצ"ל, אשר לשמו ולזכרו תאוות נפש, נסעתי עימו במונית והוא הוסיף על המונה שני שקלים. כשראה את פליאתי הוא אמר לי את דברי החינוך, ישמע חכם ויוסף לקח. מאד מצאה חן בעיני ההנהגה הזו, ואני משתדל היום להוסיף על המחיר חצי שקל או שקל, בהסבירי לנהג: הרב שלי אמר לי: כשאתה נוסע עם יהודי תעגל קצת את המחיר! והנהגים משיבים לי: הרב שלך היה צדיק גדול! אתם יודעים מה זה עושה לו? אני רואה אצלו חיוך מאוזן לאוזן, הפכתי אותו מחמור לבן אדם. ראינו אצל ר' מרדכי ליב מה זה "מידות יקרות מעולות וחמודות". היתה לו כזו הארת פנים, אני רוצה לומר לכם משפט שהיה שגור על פיו של המשגיח ר' דב יפה, וכל אחד צריך לתלות את זה בסלון: לכל יהודי יש בחירה לעבור את השבעים שמונים שנה עד מאה ועשרים, או בתוך גיהנום של מידות רעות, או בתוך גן עדן של מידות טובות, כמה שזה נכון. מי שיש לו מידות רעות הוא יורש גיהנום כאן בעולם הזה, ור' מרדכי ליב היה חי בגן עדן של מידות טובות. חשבתי פשט לפ"ז במשנה באבות [ה,כג] שאברהם אבינו היה לו רוח שפלה וכו' ובלעם הרשע היה לו רוח גבוהה וכו', מתלמידיו של אברהם אבינו אוכלים בעולם הזה ונוחלין העולם הבא, זה לא שכר, אלא עם מידות טובות אוכלין עוה"ז, ועם המידות רעות ה'

ירחם, אינני רוצה לדבר פוליטיקה, אבל אלו שנמצאים שם חיים בתוך רפש של מידות רעות.

אסיים במעשה קטן מעניין זה. יש לי בן שגר בקרית ספר, והוא רצה שיהיה לו בבית חשמל כשר לשבת, כיום אפשר לסדר במקום גנרטור שתהיה אספקה עצמית של עשר עשרים מצברים שיהיו אצלו בבית, והמליצו לו על אברך שמתעסק בזה בשעות הפנאי. ההוא כנראה מבין בלימוד יותר ממה שהוא מבין בחשמל, ותוך כדי החיבורים התקלקל המנוע של מכונת הכביסה, והיה היזק של חמש מאות שקלים. אותו אברך רצה לשלם לבני, ובני התייעץ עימי אם לקחת את הכסף. השבתי לו: וודאי שההוא חייב לשלם, אבל אתה, הלא בגמ' בסוף פרק האומנין [ב"מ פג,א] איתא שרבה בר בר חנה לקח שקולאי, סבלים, לקחת לו חבית והחבית נשברה, והוא רצה לגבות מהם את ההיזק. אמר לו רבה: אל תקח מהם, אמר לו: דינא הכי? אמר לו אצלך כן, "למען תלך בדרך טובים", זה חסידות שבחסידות. מאוחר יותר התקשר אלי הבן ואמר: אבא, הוא הרי רוצה לשלם, זה חסידות שבחסידות, ואני אברך שבקושי גומר את החודש, וכי אני צריך להיות בדרגה של רבה בר בר חנה? אז נפל לי מן השמים, אמרתי לו: יש לך הרי בנות, ובעזר ה' כשהם יגיעו לפרקן אתה תהיה מוכן להתחייב עוד מאתים אלף שקל ולהיכנס לסחרחורת של חובות בשביל לקחת איידעם קצת יותר, והיום לא שווה לך להוציא חמש מאות שקל בשביל שאתה תהיה יותר טוב? ה"חפץ חיים" כותב שעיקר עבודת האדם בעולם היא להיות מן הטובים ולא מן הרעים. אה, ר' מרדכי ליב היה מן הטובים. תוותר, תוותר, כדי שאתה תהיה טוב יותר. "למען נקנה בנפשנו מידות מעולות יקרות וחמודות". את הדמות הזאת של ר' מרדכי ליב, שהיה כולו טוב, שנזכה ללמוד מהדרכים שלו, נזכה

להתקרב להקב"ה, לכו ונשובה אל ה', וזה יהיה הזכות של הנפטר הגדול. והזכות הגדולה של הדור שממשיך בדרך שלו, ובילע המוות לנצח ומחה ה' אלוקים דמעה מעל כל פנים, ונאמר אמן.

בנו הבכור

הרה"ג ר' רפאל אליהו יצחק הלוי קצנלנבוגן שליט"א

אתיתי בלב קרוע ומורתח, לעמוד ולדבר במקום ישיבתו של אבי
בית מדרשו ובית תפלתו,

מה נאמר ומה נדבר, כותלי בית המדרש יעידו,

אבן מקיר תזעק איכה, והזעקה זעקה גדולה ומרה

וכמו שאמר לי בשבת בוויטיקין אחד מחשובי המתפללים במנין
תראה תראה והצביע על קירות בית המדרש, כאילו זועקים הם
וונראה כאילו חקוק בהם חקוק מאד 'איכה'.

אבא זכה להעמיד בתוך הבית מדרש המיוחד הזה את שלשה עמודי
עולם, פה בתוך הבית מדרש ממש, עמוד של תורה עמוד של
עבודה עמוד של גמ"ח, נצטרפו כולם לעמוד אחד של אש שעלה
בסערה השמימה,

עמוד של תורה- כמה כמה חידושי תורה נתבדרו פה בבית המדרש,
כמה כמה סוגיות בש"ס התעסקת פה בבית מדרש, כמה ידעות
חדשות התווספו פה.

עמוד של עבודה- עבודה זו תפלה, כמה תפלות התפללת כמונה
מעות ממש מתחלה ועד סוף בצורה מופלאה.

עמוד של חסד הלב הגדול שהיה מחובר וקבוע בלבו לכל אחד
ואחד מן המתפללים.

אמר לי אדם אחד הייתי רוצה ללכת בדרכיו, אך אין לי את
הכישורים שלו הייתי רוצה להגיד לאנשים מזל טוב ביום הולדת

שלו אבל אין לי את הזיכרון שלו, אמרתי לו אתה אמנם לא יכול
ללמוד ממנו לזכור יום הולדת של מישהו אבל אתה יכול לזכור
שהוא בכלל נולד, לשים לב שיש עוד בריות מסביבך, בשבילי נברא
העולם אבל יש עוד נולדים שנלדו למציאות הזאת.

כתב באבות דר"נ פרק לא שהקב"ה יצר באדם כל מה שברא
בעולמו. "חומות בעולם חומות באדם אלו שפתותיו של אדם.
דלתות בעולם דלתות באדם זה שיניו של אדם. רקיעים בעולם
רקיעים באדם זה לשונו של אדם. מים מתוקים בעולם ומים
מתוקים באדם זה רוקו של אדם. לסתות בעולם לסתות באדם זה
לחיו של אדם. מגדלים בעולם מגדלים באדם זה צוארו של אדם.
סתידראות בעולם סתידראות באדם זה זרועותיו של אדם. יתדות
בעולם יתדות באדם זה אצבעותיו של אדם ברא חורשים בעולם
וברא חורשים באדם זה שעריו של אדם. ברא חיה רעה בעולם
וברא חיה רעה באדם זה הכנימה של אדם. וכו'. הא למדת שכל מה
שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו ברא באדם":

ויש לשאול על מה שאמרו ברא חיה רעה בעולם וכנגדו באדם, חיה
רעה דוקא ותמוה הדבר למה חיה רעה ומה עם זיכרון שאר מיני
בהמות.

ונראה לומר, כתוב בפסוק "נמשל כבהמות נדמו" והיינו דהאדם
משול לבהמה וכמו שאמרו חז"ל במדרש רבה 'לך בראתי שתי
עניים גם לה לבהמה בראתי שתי עניים, לך בראתי שתי אזנים גם
לה בראתי שתי אזנים, האדם גופו גוף בהמה וכל עבדתו הוא
להפוך עצמו מבהמה לאדם.

יש דבר מבהיל ברד"ק על הפסוק בהושע "חמשה עשר כסף חומר
חטים ולתך שעורים" וכתוב בגמ' שחמשה עשר כסף זה ט"ו בניסן
ואומר הרד"ק חומר חטים ולתך שעורים זה מ"ה סאה ואומר
הרד"ק שזה כנגד מ"ה יום מט"ו בניסן עד ר"ח סיון, שכל זמן שלא
הגיעו ישראל להר סיני ולא קרבנו המקום להר סיני היו ישראל
כבהמות כסוס ופרד אוכלי עשבים, והדבר מבהיל אחר שישראל
זכו לראות בקריעת ים סוף מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, אחר
שישראל אכלו את המן לחם אבירים, מ"מ כל זמן שלא קרבנו
המקום להר סיני היו ישראל כבהמות.

החילוק בין בהמה לאדם שהבהמה ראשה לקרקע שלא כאדם, בהמה מסלול חייה זה העולם הזה לשם היא הולכת והעולם הזה מכתוב לה את הדרך, אדם השלם הוא מי שלא העולם הזה עומד מול עיניו ואין העולם הזה מכתוב לו את החיים, מה שעומד מול עיניו הוא עולם הרוחני זה עומד מולו וזה מכוון את דרכו ולשם עיניו פונות.

כשקרבונו המקום להר סיני כל המהלך השתנה, מה הכוון, מה המסלול לאיפה הולכים, שוב אין העולם הזה הדרך, ואין העולם הזה הכוון, וממילא עלו ממעלת בהמה למעלת אדם.

ההבדל בין אדם שהוא אדם לאדם שהוא בחינת בהמה אינו שזה עבדו וזה לא עבדו, שניהם עובדי ה' רק חלוקים הם בעיקר הדבר להיכן פונים עיניהם, שני אנשים יכולים לעמוד להתפלל מנחה זה היה צריך להסתדר עם המנחה וזה היה צריך להסתדר עם העולם הזה, זה העולם הזה זה דרכו ורק שצריך להתפלל ומסתדר עם זה, וזה מה שעומד מולו והציר שסביבו הוא הולך הוא המנחה ורק שצריך להסתדר עם העולם הזה.

אבא התפלל פה מעריב במוצאי שבת לא זכור לי מעולם שהגיע אחרי ברכו, כי כבר בתחילת בסעודה שלישית המעריב ריחף באוויר, ולא כי צריכים להסתדר עם מעריב אלא המטרה עכשיו זה המעריב, זה השחרית והמנחה וכמובן כמובן התורה הקדושה.

כל אירוע בערב צריך להסתדר עם המעריב ולא המעריב צריך להסתדר אם האירוע, כל מפגש וכדו' אחר הצהריים צריך להסתדר עם מנחה ולא המנחה עם האירוע.

יש הלכה בשו"ע שאסור להחזיק דבר בתפלה כי זה יכול לבלבל את הכוונה, בט"ז יש דבר מבהיל בענין זה, הט"ז שואל על מה שנהגו בזמנן שהש"ץ מחזיק ספר תורה ביקום פורקן ומקשה הט"ז היאך מותר להחזיק ס"ת והרי זה יכול לבלבל את הכוונה ותי' שזה כמו סידור והובא הדבר במ"ב, והדברים מבהילים עד מאד, יקום פורקן זה לא שמו"ע ולא ברכות ק"ש ואף לא פסוקי דזמרא ולט"ז ולמ"ב פשוט שאסור להחזיק דבר כי יכול לבלבל את הכוונה, הדברים מבהילים עד מאד אם הט"ז סבר שאסור להחזיק דבר

בשעת יקום פורקן וודאי שאסור לעשות משהו תוך כדי וודאי שאסור ללמוד תוך כדי וודאי לקרוא מודעות וכדו', וזה ביקום פורקן וודאי וודאי שבפסד"ז מה נאמר ומה נדבר, שלא לדבר על להחזיק דבר אלא שאפשר בפסקד"ז לסדר כמה וכמה עניינים ללמוד תוך כדי וכדו' ולמבואר זה איסור גמור.

אבא היה שייך למושגים אלו, זכורני כשהיה בתוך שנה על אמו וכשהתפלל בשבת בחניכי הישיבות ששם האבלים אומרים את הקדיש ליד הבימה, ואבא היה הולך לבימה קודם עלינו ואומר שם את העלינו ואחר כך את הקדיש, וכל זאת כדי שיוכל לומר את העלינו במתינות וישוב הדעת ולא תוך כדי הליכה להגיע לבימה, וזהירות זו באמירת עלינו מקרינה על כל מהלך התפילה של אבא שהיתה במתינות וכמונה מעות ממש.

גם יש להוסיף מה שאבא לא היה מחזיק טיבותיה לנפשיה, ודוגמא קטנה לדבר, לפני כמה שנים התפרסם בשכונה שכמה וכמה בקשו ממנו שיכוון עליהם ביעלה ויבוא בתפילת נעילה, מעוכבי שידוך וכדו' ונושעו באותה שנה, יש שגם באו להודות לאבא על כך, וזכורני שפעם כשבא איליו אחד להודות לו אבא אמר אחך כך בהלצה חבל שזכרתי להתפלל עליו הרי אם הייתי שוכח ודאי שגם היה נושע והיה יודע שלא בזכותי הוא, וזה ממש בחינה שלא מחזיק טיבותא לנפשיה שסבר שוודאי שצריך להתפלל על כל יהודי ויהודי אך סבר שאם נושעו לא בזכותו הדבר.

השעה מאוחרת ואיני רוצה להאריך, רק אבקש מאבא שימליץ טוב בעדינו ושנזכה לילך באותו דרך שסלל פה בבית כנסת לילך בדרכו בתורה ותפלה וגמ"ח.

נכתב ע"י אחד מהמתפללים ונתלה על קיר בית הכנסת
במהלך השבעה

כמה מילים לזכרו של ידידנו הגאון ר' מרדכי זצ"ל

העצב והצער שאנו חשים בסילוקו הפתאומי של ר' מרדכי מעמנו,
הוא גדול וכואב מאוד. הוא השאיר חלל אצלנו בבית הכנסת
בקהילה ובאופן אישי.

ר' מרדכי היה מהעמודים של בית הכנסת ובית המדרש. ובכוונה
כתבתי את שניהם כי גם בתפילה ובמניינים הוא השפיע רבות וגם
בלימודו ובתורתו הקרין על כולנו, למעשה הוא היה איש אשכולות
- איש שהכל בו.

את סדרי הלימוד היומי שלו הוא קבע אצלנו. כאן בשקיעות
ובהתמדה היה יושב בפינה האחורית השמאלית ולא מפסיק לרגע
מלימודו. הוא היה אבן שואבת לכל הידיעות בש"ס ובפוסקים. היו
לו המון ידיעות בהלכה ובמנהגי ישראל ומאוד מאוד דקדק בהם
והפך לתל תלפיות בכל ענין.

את מנין הוותיקין החשוב שלנו הוא אירגן בצורה מסודרת לפרטי
פרטים, בין ביום יום במשך כל השנה, ובין בחגים ומועדים,
באחריות, במסירות, בעקביות ובדאגה לכל אחד ואחד, לא לשכוח
חיובים, לזכור את השמות של כל אחד ואפילו את שמות ה"מי
שברך לחולים", לתת לכולם עליות ולשים לב לימי הולדת וכדו'.
לדאוג שיהיה נוח המקום ומסודר, ולסדר את דיוק זמן הנץ עם
שעון מעורר מדויק שיצלצל בדיוק בזמן הנץ, וכן לערוך ולהדפיס
בבית דפוס בכל תחילת שנה, לוח זמנים מיוחד ומהודר לשעת הנץ

בשכונת בית וגן. מרגש לזכור את הפתקים שהכין בכתב ידו, כל יום לחזנים כדי שידעו איך לנהל את זמן התפילה כותיקין באופן ראוי ומכובד כיאה לבית ה'.

ואכן המתפללים הקבועים והאורחים מאוד העריכו, אהבו והתחברו למי שהאיר פנים, התעניין וכיבד. ויש כמה אנשים ממקומות מרוחקים בשכונה, שבאו להתפלל במנין הוותיקין רק כדי לזכות ליחס הנעים ומאור פניו של ר' מרדכי, וכדי ליהנות מהצורה המסודרת בה התנהל המנין. הוא היה מתאים לפעמים עליות לפי ענייני הפרשה, כגון, לתת את עליית 'עקידת יצחק' למי ששמו יצחק וכו'. וכן סיפר אחד המתפללים סיפור אופייני, שר' מרדכי נתן לו עליה, ולאחר כן בירכו ב'מזל טוב' והזכיר לו שהיום הוא יום השמונים ואחד ללידת בתו, שהיה המנהג לעלות לתורה ביום זה כמוזכר במ"ב, והאב עצמו לא זכר מכל ענין זה.

בתור גבאי וידיד אישי, תחושת המכה גדולה יותר, בכל פעם הוא נענה לכל מטלה בשמחה והיו לו בביהכ"נ המון מטלות קבועות שמאוד מאוד עזרו. הרבה מאד פרטים קטנים שעוזרים המון ומצטרפים לדבר ענק, דברים שאף אחד לא ידע ולא שם לב, בכל הפרויקטים של ביהכ"נ תמיד תמך ועודד וגם עכשיו בפרוייקט "ואנוהו" להחלפת ארון הספרים סייע באופן אישי וגם עזר להוסיף תורמים בסכומים גבוהים. דאג לכל פרט במטרה לכבד את בית ה'.

היה תענוג לשמוע אותו קורא בתורה בקולו העמוק והחזק, קריאה מדויקת ונעימה לאוזן, כולל קריאת המגילות ואף מגילת קוהלת הארוכה, והיה תמיד נענה בחפץ לב לפנות מזמנו העמוס ולהשלים את הקריאה גם במניינים אחרים כשלא נמצאו מחליפים לקריאת התורה. התפילות שלו שהיו ברגש וביראת שמים היו לשם דבר.

עם האופי הנוח והמידות הטובות, יחד עם האישיות המסודרת שלו, הוא היה האיש הנכון במקום הנכון בהצנע לכת ובמאור פנים באיכפתיות פנימית ואמיתית.

על אף התמדתו הרבה ושקיעותו בתורת ה' מאוד, דאג להשתתף בשמחות ובאירועים בצורה יוצאת דופן, לפרגן ולכבד, להזכיר לאחרים מתי עשו 'שלום זכר' לפני כמה שנים בפרשה פלונית וכדו', ו"איזהו מכובד המכבד את הבריות" ה'בין אדם לחברו' שלו היה נדיר, ורבים ראו בו דמות לחיזוק, כשלמרות כל חכמתו וידיעותיו, שקדנותו והתמדתו, היה נותן לכל אחד תחושה שהוא הידיד הכי טוב שלו, בלי שום טיפת גינוני כבוד ושררה. כל המתפללים מנער ועד זקן קיבלו ממנה תחושת ידידות כשווה בין שווים.

הוא היה זוכר ושם לב לכל השמחות של המתפללים ומתקשר או מעביר רשימה לכותב השמחות על קיר בית הכנסת של כל מתפללי הותיקין שהיו שמחות במעונם. ושח לו פעם, בתקופת החורף כשמנייני ותיקין התקיימו בהיכל ג', שהוא עובר בדרך לתפילת שחרית בשב"ק דרך מודעת השמחות בבית הכנסת המרכזי, כדי לבדוק מי הם בעלי השמחות שאם יתפללו במניין ותיקין, יידע ליתן להם עליות.

חבל על דאבדין. וי להאי שופרא דבלי בארעא. ולנו באופן אישי קשה שבעתיים קשה לבטא את כל מכלול הצער והחסרון והדברים נכתבו בשעת חימום כהרהורים בלתי מסודרים.

ויהי רצון שנזכה במהרה לשוב לראותו בתחיית המתים, יקיצו וירננו שוכני עפר ובלע המוות לנצח בב"א.